

Några noter till familjeterapins tidiga historia i Sverige

Magnus Ringborg, magnus.ringborg@branneriet.se

Familjeterapin kom redan i mitten av sjuttioalet att få ett starkt fäste inom barn och ungdomspsykiatri, medan det tog jämförelsevis lång tid för detta sätt att behandla att bli introducerat inom vuxenpsykiatri, familjerådgivning och socialtjänst. För att förstå detta kan vi se lite på förutsättningarna inom barnpsykiatri.

Den första början

Skå

Den legendariske barnpsykiatern Gustav Johnson startade "Barnbyn Skå" 1947. Runt honom fanns en krets av politiskt och socialt radikala personer som Gunnar Inge, Joachim och Miriam Israel, John Takman, Ester Lamm, Elise Ottesen-Jensen samt makarna Myrdal. Gustav Johnson inspirerades av psykoanalysen, kanske främst i dess neofreudianska form som den presenterades av Erich Fromm och Karen Horney, samt Neills antiauktoritära pedagogik. Lekens betydelse för utveckling och behandling betonades. Man ansåg att barn med problem skulle få göra om en misslyckad start i livet. Den antiauktoritära pedagogiken var mycket provocerande i samtiden. Barnbyn Skå levde under ständiga hot om nedläggning. För allmänheten var det svårt att förstå att man skulle kleva bort vanartiga barn. Ett berömt exempel var frågan till Gustav Jonsson om man verkligen inte skulle straffa ett barn om barnet började spika i pianot! Denna bild etsade sig fast i folks medvetanden, så att psykologisk barnuppföstran var lika med att låta dem spika i pianot.

1954 genomfördes studien 222 Stockholmspojkar av Gustav Johnson. Den följdes senare av Anna-Lisa Kälvestens 217 Stockholmsfamiljer. Utifrån en egen originell teoribildning försökte hon empiriskt koppla uppfostringsmönster till hur det skulle utvecklas för barnen. Anna-Lisa Kälvesten utvecklade senare sin familjediagnostiska metod, och den kom att bli ett mycket använt instrument för urval av fosterfamiljer. Gustav Jonsson och Ann-Lisa Kälvesten stod alltså för en socialt engagerad radikal hållning med inriktning på de asocialt utagerande och med en klar familjeinriktning. Mot kan man ställa dels en medicinskt inriktad barnpsykiatri utifrån Anna-Lisa Anells professur i Uppsala, dels en fokusering på det enskilda barnet, med en utveckling av psykodynamisk lekterapi med bas på Ericastiftelsen i Stockholm. När barnpsykiatri byggdes ut i bred skala i landet fanns alla dessa tre linjer som inspirationskällor. Medan Johnsonlinjen hade väckt en stark känsla för samhällets olycksbarn och för familjernas betydelse, så hade den å andra sidan knappast utvecklat några fungerande behandlingsmetoder. Experimenten med samboende med multiproblemfamiljer på Skå kopplad till en antiauktoritär pedagogik blev knappast någon framgång. Skå startade 1964 och stängdes 1972. Därefter fortsatte en period där man försökte fortsätta den radikala linjen, men nu som forskningsinstitution under ledning av Bengt Börjeson.

I det samhällspolitiska t relativt radikala klimatet i slutet av sextioalet och början av sjuttioalet fanns en beredskap att ta emot nya behandlingsmetoder. "Vänsterns besvikelse" på det storpolitiska planet hade lett till att det nu blev mer accepterat att i stället försöka förändra i mindre system. På universiteten möttes försöken att introducera beteendeterapi massivt motstånd, med ett undantag, Uppsala universitet. "Konsten att dressera människor" var en representativ boktitel, där huvudbudskapet var att behavioristiska behandlingsmetoder är ett särskilt infernaliskt instrument i händerna på det internationella kapitalet i dess kamp mot arbetarklassen. I stället såg man psykoanalysen som ett acceptabelt alternativ. Den tolkades som en befrielselära, frigörelsen från inre och yttre förtryck skulle kunna gå hand i hand. Å andra sidan hade den socialt radikala svårt att smälta den exklusivitet som omgärdade psykoanalysens som behandlingsmetod. Endast två procent av ett psykiatriskt klientel ansågs vid den tiden lämpade för psykoanalys, och då verkade arbetarklassen vara utesluten på förhand.

Dåtidens psykodynamisk-narrativa familjeterapi

Det fanns alltså ett behov av behandlingsmetoder som var effektiva och som passade in i den tidens Zeitgeist. "Barnpsykiatri är kvar i sin kris. Den diagnostiska kapaciteten överstiger vida den behandlingsmässiga" skrev jag i ungdomligt övermod som inledning till en rapport där vi prövade ut en metod för gruppterapi med barn 1973. Den som ville förändra, inte bara utreda och klassificera, blev i stort sett tvungen att arbeta med familjer. Den metod som jag och många andra tillämpade var en slags hemmasnickrad psykodynamisk familjeterapi. Man samlade helt enkelt familjen och inbjöd dem till fri association. Behandlaren förhöll sig relativt passiv. Interventionerna var huvudsakligen empatiskt bekräftande, men kunde ibland sträcka sig till tolkningar i psykodynamisk mening. Tanken var att "familjen" skulle få "insikt", och att denna insikt skulle leda till symtomförändringar. Det är fascinerande att läsa journalanteckningar från den tiden. Man finner långa, mycket intressanta berättelser om familjers liv, och om deras tankar om hur saker och ting hänger ihop. Med trettio år i backspeglarna verkar den terapi som man då försökte bedriva slående lik en variant av den narrativa terapi som används idag, nämligen den språkssystemiska. Samma intresse och respekt för familjers berättelse och samma ovilja att avbryta och intervensera. Lika svårt var det då att förstå vad terapeuter egentligen gör i samtalen, men samma kolartrö rädde då på självläkningseffekten som i vissa kretsar idag!

Sjuttioalet – amerikanska tekniker

Kempler, Minuchin och Satir

Hur introducerades då den amerikanska familjeterapin i Sverige? 1968 åkte Johan Cullberg till USA, där han såg Nathan Ackerman bedriva familjeterapi. Med sig hem hade han en videofilm med Ackerman, och den väckte stort intresse när den visades i Sverige. En norsk psykolog hade sett Walter Kempler på en konferens och hade bjudit in honom till Norge, och man passade då på att samtidigt bjuda in honom till Sverige. Det verkar alltså som om det var 1968, det året då också allt annat hände, som familjeterapin introducerades i Sverige. Kempler stod för en hållning inspirerad av gestaltterapi där kraftfulla konfrontationer väckte såväl motstånd hos vissa som entusiasm hos andra. "Gestaltterapi med familjer" av Kempler var en tunn svart bok som kom i mitten av sjuttioalet.

Nästa gäst var Salvador Minuchin, som kom hit 1972. Siw Boalt Boëthius och Carin Crafoord från Skå träffade Minuchin i Philadelphia. De var framförallt intresserade av hans arbete med slumbarnen i Harlem. Hans metoder med att arbeta med iscensättning i kaotiska system skulle kanske passa i de multiproblemfamiljer man mötte på Skå, tänkte man sig. Där fanns vid den här tiden också Marianne Cederblad, som sedan skulle bli en central gestalt i svensk familjeterapi. Hon reste till Minuchin 1973. Denne berättade om Virginia Satir, och rekommenderade henne till Sverige. Satir återkom flera gånger till Sverige, den största insatsen gjorde hon sommaren 1977, då hon höll tre kurser om en månads internat vardera. Hennes linje fördes vidare av eleven Marty Kirschenbaum som undervisade i Sverige under en följd av år, först tillsammans med Shirley Luthman, sedan tillsammans med Carole Gammer.

Stockholm – SFPH tar initiativet

Marianne Cederblad blev en länk mellan barnbyn Skå och Svenska Föreningen för Psykisk Hälsovård. Omkring 1974 började SFPH att anordna tvååriga utbildningar i familjeterapi. Efter några omgångar utökades dessa med ett tredje handledningsår. Handledningsgrupperna bestod vid den tiden av tolv personer. Bland handledarna i de tidiga kurserna återfanns Marianne Cederblad, Eggert Nielsen, Els-Mari Karlsson och Geza Patkai. Jag tror att man kan få en bild av det teoretiska läget vid den tiden om jag säger att Cederblad var inspirerad av Satir i första hand, Minuchin andra hand. Patkai var delad mellan Kempler och Minuchin, medan Nielsen mer utgick från Ackerman och arbetade med att förena psykodynamiskt och systemteoretiskt tänkande. Under en följd av år blev SFPH ett centrum för familjeterapeutisk utveckling genom att bjuda in utländska föreläsare och genom att ta upp sådana tankar i Psykisk Hälsa och sin skriftserie. Marianne Cederblads häfte "Familjeterapi", utgiven av SFPH, var en av de första författade på svenska som fanns att tillgå för att få en översikt över de nya idéerna. Tony Manocchio från England började en utbildning 1974. 1979 bildades Stockholmsföreningen för Familjeterapi, och i väntan på en nationell förening kom den att spela en stor roll för utvecklingen.

Gunnar och Bente Öberg: Metodutveckling kring skilsmässa och vårdnadskonflikter.

Två av medlemmarna kring den ursprungliga kretsen kring Walter Kempler i Sverige kom att spela en speciell roll i den tidiga utvecklingen av familjeterapis praxis. Gunnar och Bente Öberg intresserade sig tidigt för barnens situation vid skilsmässokonflikter. De såg att barn som kom i konflikt vid vårdnadstvister ofta satt fast i ett spel som bottnade i ett ofullständigt separationsarbete mellan de tidigare makarna. De utvecklade en modell för samarbetsamtal kring vårdnadskonflikter, som kom att bli stilbildande inom familjerätt och familjerådgivning. De fullföljde sedan detta genom ett långsiktigt forskningsprojekt för att studera barns upplevelser vid skilsmässa. Den kontroversiella delade vårdnadens betydelse för barnen blev deras fokus. Det är kanske det familjeforskningsprojekt som fått den största praktiska betydelsen i Sverige.

Göteborg – Piltz och Gustavsdottir, GSI och Ullorna

Carl-Gustaf Piltz och Kristin Gustavsdottir var pionjärer inom familjeterapi i Sverige. De utbildades redan i början av sjuttioalet i Philadelphia av Ivan Bozormeny-Nagy. Maths Lundsbye, sedermera en av grundarna av GSI, minns att han gick sin första kurs för paret Piltz 1972. De har sedan fortsatt sin utbildargärning genom åren. Särskilt stor har deras betydelse varit för att utveckla familjearbetet inom vuxenpsykiatri. 1992 kom ett skriftligt dokument över det arbetet; "Den osynliga familjen – samarbetspartner eller syndabock".

1972 tog Peter Währborg, Maths Lundsbye och Sverker Järn initiativ till att bilda Föreningen för familjeterapi i Göteborg. De anordnade studiecirkel och gjorde en medlemstidning. Lundsbye och Währborg bildade sedan 1974 Göteborgs Socialpsykologiska Institut. Till en början inspirerades GSI mest av Virginia Satir, men sedan kom Minuchins inflytande genom hans elev Neil Daniels, som undervisade i Göteborg. Det som mest imponerade i de undervisningsband han hade med sig från Philadelphia var de enkla plaststolar som folk satt på. Av detta drog åtminstone Maths Lundsbye den slutsatsen att det var inte utrustningen det hängde på, utan vad man gjorde i terapirummet som var avgörande. "Här satt vi i våra flotta lokaler och såg hur dom gjorde kanonterapi i rena soprum!"

Ulla Westling och Ulla Hansson var också viktiga figurer under den tidiga perioden i Göteborg. De hade en grund i Gestaltterapi, och förde in en sådan linje i familjeterapi. Gruppterapeutiskt forum spelade också en roll genom att bjuda in Marty Kirschenbaum som lärare i mitten av sjuttioalet.

Linköping

1977 skulle Marianne Cederblad tillträda som överläkare på barnpsykiatriska kliniken i Linköping. Alla försökte vid den tiden arbeta med familjer på kliniken, men vi (undertecknad hade ibland vikariat där) hade ett enormt behov av kunskaper, och vi såg fram emot att få en familjeterapikunnig chef. Cederblad förberedde sin entré genom att bjuda in Harry Aponte, då utbildningsledare hos Minuchin på Child Guidance Clinic i Philadelphia.

Han började med att dra upp en teori för hur psykiska störningar hängde ihop med sociala system. Jag avbröt honom efter ganska kort tid och säger att det där är ju självklarheter, vi har kommit hit för att höra hur man gör, kan han inte snabbt komma till saken. Jag ville ha verktyg, inte teorier som jag tillägnat mig på marxistiska seminarier på sextioalet. Mina arbetskamrater tystade ner mig. Aponte svarade med att utnämna mig till terapeut i ett rollspel. Snabbt blev jag ställd inför ett förtvivlat läge. Nu avbröt Aponte mig: "Well, Magnus, which side will you chose?" frågar han. Ja men det där var ju helt absurd! Om det var något jag lärt mig i min psykoanalytiska skolning, så var det en hållning som kännetecknades av neutralitet, cirkularitet och ett ställande av hypoteser som stannade i mitt eget huvud. Och här kommer en människa och ber mig välja sida! (Flera år senare, när jag läste Techniques of Family Therapy fick jag ett namn på detta – "unbalancing"). Jag blev förstörd helt paralyserad, och förstod inget av rollspelet. Men det hindrade mig inte från att ta in varje sekund av det videoband han senare visade: "The open door family" ett samtal med en familj med en anorektisk flicka lett av Minuchin. Det var mästerligt. Jag imiterade sedan Minuchin i två månader.

Denna lilla personliga vinjett tar jag med i den här skildringen därför att jag tror att den har en viss representativitet. Det är sålående vilken enorm beredskap det fanns, vilket sug efter verktyg. Teorier var vi fulladdade med, men verktyg hade universiteten inte försett oss med. Och den detaljskärpna som vissa tidiga undervisningserfarenheter etsar sig fast med!

Från 1976 gick det ganska fort. Samtal videofilmades. Sommaren gick flera medarbetare utbildning för Virginia Satir. 1978 startade en treårig SFPH-utbildning i Östergötland med 36 elever, undertecknad var en av dem. Marianne Cederblad hade direkthandledning med klinikpersonal via envägsspegel och utknackning a la Minuchin. Björn Lundin och Inga Allwood var de andra lärarna.

Norrland

Clarence Crafford fick i början av sjuttioalet uppdraget att bygga upp en annorlunda psykiatrisk verksamhet i Norrbotten. Bengt Berggren hade fört med sig kunskaper om det familjeterapeutiska projekt som bedrivits av Frank Pittman och andra i Denver Colorado på sextioalet, och där man med akuta familjinterventioner i stor utsträckning hade kunnat undvika psykiatrisk slutenvård. Karin Crafford och Leif Havnesköld var två av dem som var med och byggde upp verksamheten. Inom barnpsykiatri var Gunvor och Olle Elthammar tidigt ute med ett familjeterapeutiskt arbetssätt.

Norrlänningar är ibland duktiga på att hitta samförstånd. De kan förklara det med att de är få och glest utspridda däruppe. De tycker sig inte ha råd med alltför mycket split. De klickbildningar och isoleringstendenser som var så tydliga i psykoterapivärlden i Stockholm, och fick så ödesdigra konsekvenser för utvecklingsklimatet där, de hade ingen grogrund norröver. Därför blev också Umeå universitet det första ställe där det gavs statlig psykoterapiutbildning med familjeterapeutisk inriktning. Man delade på kakan med de psykodynamiska – det gick alldeles utmärkt!

Södra Sverige

Som psykologstuderande i Lund märkte jag inget av någon familjeterapeutisk verksamhet. Margareta Brodén har utbildats av Virginia Satir, och höll en frivillig kurs för psykologstudenter. Vi hade hört att man fick låtsas kråla omkring på golvet och vara baby. Med en avmätt psykoanalytisk gäspning konstaterade vi att: "Det tycks röra sig om något slags pedagogisk verksamhet, där man undervisar folk i hur de ska bli rakare i sin kommunikation". Detta skulle ju inte kunna reorganisera omedvetna strukturer, så därför kunde vi med gott samvete lämna denna obskyra verksamhet därhän. Kjell Hansson hade jag i mitten av sjuttioalet som lärare i organisationsteori och gruppdynamik, familjeterapien började han med först senare, men då med en kraftfull insats, framförallt som utvecklare av utbildning och som forskare.

Du befinner dig alltid i centrum av någon slags rörelse. Samtidigt försiggår det andra rörelser, på andra håll, rörelser som du först senare blir varse. Om jag då befann mig i centrum av den cirkel som sökte hitta bryggor mellan psykoanalys och marxism runt tidskriften Parapraxis, så var jag långt utanför periferin av den cirkel som försökte omsätta cybernetik och kommunikationsteori till fungerande behandlingsformer.

Bill Petitt undervisade tillsammans med Tony Manoccio i familjeterapi London i början av sjuttioalet. Vi tror att han där träffade Ingegerd Wirtberg. 1975 verkar de finnas i Lund, där de gav kvällskurser i Kursverksamhetens regi. Virginia Satirs månadskurs i Östra Grevie sommaren 1977 blev betydelsefull för många. Där gick Martin Söderquist, Peter Währborg, Marianne Helgesson och andra som senare skulle komma att utveckla familjeterapiutbildning i Sverige.

Åttiotalet – metodutveckling i lokala team

Richmondgruppen

Marianne Cederblad slamlade i början av 1980-talet en grupp på cirka femton personer intresserade av familjeforskning i en grupp. Huvudintresset kom att utvecklas till att finna ett familjediagnostiskt system, och om möjligt knyta detta till olika symtomkomplex. Kunde det vara så att en viss typ av familjemönster kunde generera problem? En viss David H. Olson, svenskättling från Minnesota, hade lanserat ett sammanfattande diagnossystem för familjemönster som han kallade "den cirkumplexa modellen". Det var en verkligt god cigarr! Elegant och lättbegriplig

sammanfattade den inom sig många av de idéer som de egensinniga banbrytarna inom familjeterapien skapat. Nu skulle modellen testas på svensk mark.

En grupp om tretton familjeterapeuter med forskningsambitioner, mest män förstas, samlades på Hotell Richmond i Köpenhamn. Gryniga videoband med familjer som lägger pussel skulle bedömas parvis av denna elit av interaktionsexperter. Det stora slaget om interbedömarreliabiliteten hade börjat. Det gick åt helvete. Vi kunde helt enkelt inte komma överens. Kan inte en familj vara insnjörd och frikopplad på samma gång? Nya teorier haglade i luften på hotell Richmond när Marianne Cederblad, askgrå i ansiktet, tog hela högen med besiktningsskott och slängde dem i papperskorpen. "Jag önskar att jag aldrig hade träffat den där David Olson!", utbrast hon, medan vi andra satte våra martinis i halsen. (Det cirkulerade en strid ström av flygvårdinnor i lobbyn, Simon Spies firade sin sjuttioårsdag just där) "Vänta, det kanske går att göra något åt det!" ropar Per Gustafsson och rycker åt sig pappersbunten och räddar därmed ovärderlig vetenskap ur förgängelsen. Han vänder och vrider på siffrorna med kreativa statistiska metoder, och finner att så där riktigt dåligt var det ändå inte. Clinical Rating Scale – Turbo uppstod ur askan!

Så här i efterhand kan man fundera – varför var det så viktigt att de två bedömarna skulle tycka lika? Var det inte Bateson som sa att två beskrivningar är bättre än en?

Milanoinspirerat arbete med psykosomatik och psykosfamiljer

En grupp i Stockholm för i början av 80-talet till Italien för att lära sig av Boscolo och Cecchin när de började ge kurser för utländska gäster. Marianne Borgengren, Bo Montan, Annika Forsmark (sedermera BAM-gruppen) och Eva Åkesson- Kugelberg var centrala namn. Samma grupp för också till Bryssel till Mony Elkaims stora europeisk-amerikanska kongresser. En grupp skapades för att utveckla metoder för arbete med psykosomatiska familjer. Ett annat "milanoteam" fanns vid Långbro sjukhus, där de arbetade med unga psykotiska människor och deras familjer. Cecchin blev sedan en återkommande konsult och lärare under 80-talet, och denna "systemiska" hållning kom att utmana den strukturella familjeterapien med förankring inom BUP som annars dominerade i Sverige. Ulf Korman och hans medarbetare i BUP Karlshamn knöt också starka band med Gianfranco Cecchin. Deras text om hur de kämpade med att få ihop riktiga paradoxala interventioner bakom spegelrutan kändes vid den tiden igen av alla andra team som slet med samma sak. Men snart skulle den eleganta lösningen på detta problem komma från Tromsø: Man drog helt enkelt undan draperiet och lät familjen höra diskussionen!

Nätverksterapi

En grupp som arbetade med radikalt politisk terapi, den kallades ARG-gruppen, förändrade sig mot att utveckla nätverksterapi. Det var Gunnar Forsberg, Johan Klefbeck, Kerstin Marklund och Astrid Hultcrantz som var kärnan i den gruppen. Redan tidigt tog de klivet ut i Europa och utvidgade sitt nätverk genom att presentera de nya tankarna.

Jag minns att jag ritade en elak bild av dem efter en presentation i Linköping, där jag jämförde dem med vissa vävare i en saga av H C Andersen. "Det där var väl inget nytt, bara lite nya ord!" tänkte jag. Idag tror jag att jag hade fel. Det egentliga felet som nätverksgången gjorde i Linköping var att de aldrig fick någon riktig kläm på Per Sjuspring som retribaliseringsoövning.

De nya orden var viktiga. På nittiotalet kommer de tillbaka i förändrad form genom Jakko Seikkulas nätverksorienterade arbete med akuta psykoser.

Dalarna

Många masar finns det som gjort betydande insatser för familjeterapien, men man kommer inte ifrån Johan Sundelin som står där som en grindstolpe. Han var ett år, alldeles i början av åttiotalet, hos Minuchin i Philadelphia på skolning. Sedan des har han varit en av de flitigaste utbildarna och handledarna i landet. Han tog också tidigt tag i det familjearbete som började bedrivas på före detta institutioner och ungdomspsykiatriska avdelningar, arbete med en sorts familjer som vanligen skyggade för familjeterapi. Det var de här som fick välja mellan någon slags utredande behandling, annars blev det LVU på direkten! Hur får man tag i dem, hur får man deras förtroende, hur kan man få igång ett gemensamt jobb med dem? Det här utvecklingsarbetet kom sedan att dokumenteras i en avhandling om intensiv familjeterapi, som det kom att kallas.

Uppdragsmodellen

Mia Andersson gick en av SFPH:s första utbildningar i Stockholm. Sedan dess har hon dragit tunga lass i både Stockholmsföreningen och i SFF. Men hon har också utvecklat metoder inom ätstörningsområdet. Men mest känt är det hon skapade tillsammans med Ernst Salomon och Klas Grevelius – Uppdragsmodellen. Det var ett sätt att tänka som fick tillämpning långt utanför familjeterapiens fält, en uppsättning begrepp som hjälpte folk att ta sig ur tidigare olösbara fällor. "När jag handleder" sa Klas Grevelius, "så är problemet i 70 % av fallen att behandlaren träffar fel personer. I 25 % av fallen träffar dom rätt personer men arbetar med fel problem. I 5 % av fallen träffar de rätt personer, arbetar med rätt problem, men med fel metod!"

Lobbyarbete för psykoterafilegitimation

I Göteborg bildades i mitten av åttiotalet en förening för familjeterapiutbildare, SFUF. En huvuduppgift där blev att utgöra ett kraftcentrum i arbetet med att få familjeterapi accepterad som en vetenskapligt beprövad form av psykoterafilegitimation, giltig för psykoterafilegitimation. Det lyckades, och Sverige blev därigenom ett föregångsland i Europa med statlig legitimation.

Första Nordiska Kongressen i Familjeterapi, Linköping 1987

På ett av FAMÖS första möten vintern 1986 höll Björn Wrangsjö ett föredrag utifrån sin och Miriam Runfors bok "Familjemönster". Vi fick bära in extrastolar. Intresset var överväldigande. Då föddes tanken: "Vi måste kalla till en nordisk kongress i familjeterapi!" Vi hade en längre tid tid gått och retat upp oss på att det bara skulle vara amerikaner som ansågs ha något att säga. Sen kommer Wrangsjö och fyller lokalen till sista stäplats! I maj 1987 stod det klart att den lokal vi hyrt inte skulle räcka till, den tog bara 240 personer. I slutet av augusti under några soliga dagar kom 850 terapeuter från hela Norden! Bortsett från det vetenskapliga innehållet så kom man att tala länge om ett flödande champagneparty inne på Konserthusets atrium.

Förmodligen är denna detalj inte oviktig i det här sammanhanget. Det var ett av de många sociala initiativ som genom åren bidragit till att göra familjeterapi i Sverige till en slagkraftig rörelse. Ett av kongressens teman behandlade familjediagnostik, och det symposiet betecknande nog snarast slutet för det intresset, även om flera doktorsavhandlingar över detta skulle komma de följande åren (Per Gustafsson, Christer Thorslund, Björn Wrangsjö och Kjell Hansson, samt flera andra där familjediagnostiska metoder användes).

Psykopedagogisk familjeterapi

Ett annat tema kom däremot att peka tydligt framåt, och det var familjeterapi vid psykos. I USA hade erfarenheter från familjedynamik vid schizofreni varit avgörande för familjeterapiens framväxt. Men i Sverige hade familjeterapi inom vuxenpsykiatri huvudsakligen tillämpats på så kallade lättare problem. Kongressen ville förändra detta genom att lyfta fram familjeterapi vid psykoser. Det kom att bli inspiration för en bred utveckling inom detta område i Sverige. Först kom en våg av psykopedagogiskt arbete. Vetenskapligt välutvärderade metoder tillämpades, studiecirklar med anhöriga startades, och efter bara några år fanns psykopedagogiskt familjearbete med i psykiatriska föreningens rekommendationer som en "method of choice". Lars Gustafsson och Folke Rydstrom i Motala-Mjölby gjorde mycket för att förmedla dessa erfarenheter över landet. Nittiotalet kännetecknades av en andra våg inom psykosfamiljeterapien – nu vände man sig mot de akuta kristillstånd med en nätverksorienterad metodik. Här var ett psykiatriskt team i Falun tidigt ute. Till skillnad från den psykopedagogiska hållningen, som i

mycket är en kompromiss med diagnostisk psykiatri, så försöker man där hålla alla dörrar öppna och håller sig i och med detta mycket närmare den klassiska familjeterapins huvudfåra.

Heroinprojektet som blev lösningsfokuserat.

På BUP i Malmö hade Harry Korman och Martin Söderquist gjort sina milanoexperiment. Men i den Cederbladiska familjeforskningsgruppen fastnade de för de fascinerande perspektiven i Stanton & Todds stora studie i familjeterapi med heroinmissbrukare från Philadelphia. Sagt och gjort, 1983 startade pilotprojektet, familjer rekryterades, samtal startades och bandades. "Sen förstörde vi möjligheten att utvärdera genom att ändra inriktning till lösningsfokuserat arbete mitt i", säger Martin. 1987 kom Steve de Shazer och Insoo Kim Berg till Malmö första gången. Man kan lugnt säga att de gjorde stort intryck. Numera är det så, att när du passerar de stora åsarna på väg söderut till de gamla dansbygderna, då förändras hela det terapeutiska klimatet. Mirakelfrågan dominerar, och den har spritt sig till stora delar av landet.

Nittioalet – den postmoderna epoken

Det språkssystemiska paradigmet

Under nittioalet går familjeterapin framåt på bred front samtidigt som den gör vad den kan för att upplösa sig själv. Vi talar om att den postmoderna epoken nu rullar in på allvar. Inte bara diagnosers existens betvivlades, utan även begrepp som "familj" och "terapi". I Nordnorge har Tom Andersen och hans medarbetares arbete med att vända på samtalet via det reflekterande teamet slagit igenom i världsskala. Så och i Sverige. Via Nordkalottprojektet som samlades terapeuter under midnattssolen och utvecklade en samskapande, ickehierarkisk praxis. Särskilt stort gehör fick denna hållning inom vuxenpsykiatri, där man så öppna vårdssamtal mellan behandlare och familj som ett kraftfullt alternativ till en diagnostisk och manipulerande psykiatri. BAM-gruppen i Stockholm, Marianne Borgengren, Annika Forsmark och Bo Montan undervisade och spred denna hållning. Reflekterande samtal blev något av en standardmetod vid direkthandledning och grupphandledning. Samforskning med familjer och behandlare tillsammans utvecklades, i Sverige bland annat av Andreas Wächter och Bengt Weine.

Den narrativa vändningen

Vi hade tidigare sett en gradvis förskjutning av intresset hos terapeuterna från interaktionssystemet till meningssystemet. Den utvecklingen fick ytterligare fart i och med att den narrativa metaforen introducerades. Nu var det inte längre ett intersubjektivt system av föreställningar man talade om, utan fortlöpande berättelser. Det var inte helt tydligt i början, men senare började allt fler se att detta kom att leda till att narrativa terapeuter kom att släppa familjen helt ur sikte. Men hur som helst var det stimulerande bidrag till det familjeterapeutiska samtalet: externalisering av problemet kom att bidra till att barnets föreställningsvärld kom i fokus av intresset på ett helt annat sätt än tidigare. Jag minns en utbildning i Stockholm i början av nittioalet. Via "det smygande bajset" som begrepp fick terapeuterna nu verktyg att arbeta med encopres med en helt annan effektivitet än de haft tidigare. Den lösningsfokuserade terapin kan ses som en variant av den narrativa vändningen (se ovan).

Mot evidensbaserings

Helt annorlunda, och ej sällan i skarp polemik mot den språkssystemiska hållningen stod ett perspektiv där man försökte via forskning få fram evidensbaserade metoder inom familjeterapi. Utan Kjell Hanssons insatser hade förmodligen ingenting hänt här. Han lyckades entusiasmera medarbetare, bland andra Lars Henry Gustle, att genomföra välgjorda studier inom framförallt sociala problemområden som utagerande, kriminalitet och missbruk. Multisystemisk terapi, funktionell familjeterapi, multiterapeutisk fosterhemsvård och olika föräldrautbildningar spreds och började utvärderas. Först under kommande decennium kunde frukterna börja skördas av detta arbete. Här kommer också Karl-Erik Flodmarks långvariga forskning och metodutveckling kring övervikt och familjeterapi in liksom Ulf Wallins arbete kring anorexi.

Salutogenes

Marianne Cederblad och Kjell Hansson publicerade en uppsats i Fokus på Familjen under titeln Salutogen familjeterapi. Idén var att se hur olika familjeterapeutiska skolor arbetade med hälsofrämjande faktorer. Texten uttryckte på ett utmärkt sätt två tendenser: intresset har förflyttats från patogenes till salutogenes. Dessutom är man nu mindre intresserad av att fundera över vad som skiljer "de olika skolorna" åt och mer kring vad som förenar dem. Undertecknads text om "Paradox och dekonstruktion i psykoteraeutiska processer" uttrycker en liknande hållning. Begreppet salutogenes fångade upp det som var en bred tendens i världen i denna epok - den positiva psykologin.

Familjerådgivning

Medan familjerådgivare till en början förhöll sig avvaktande till familjesystemisk metod, får man säga att nittioalet innebar en vändning. Reflekterande processer infördes som metod i Västergötland, Nyköping, Jönköping, Stockholm och på andra ställen. Ann-Mari Lundbladhs forskning kring långa äktenskap och kring symptombelastning inom familjerådgivningen innebar också en ny utveckling. Förmodligen kommer detta att vara en parentes nu när familjerådgivningarna konkurrensutsätts och privatiseras på tioalet. Men den feministiska kritiken inom familjeterapin ledde till att arbetet med våld inom familjer vitaliserade och fördjupades under denna period.

Barnets återkomst

Till familjeterapeuternas förskräckelse hade forskning (A-C Cederborg) visat att terapeuter i stor skala glömde bort barnen under samtal. Men nu introducerades barnfokuserade metoder. Marte Meo, där man på ett mycket medvetet sätt filmar och återför korta sekvenser av interaktion mellan föräldrar och barn, blev en kraftfull metod för att arbeta med familjer på gränsen-till-omhändertagande. Ingegerd Wirtberg och Monica Hedenbro blev två inspiratörer för detta arbetssätt. Och i Uppsala införde Barbro Sjölin Nilsson Martin Soltvedts barnorienterade familjeterapi i Sverige. Det blev en brygga mellan den alltmer isolerade Erica-barnterapin och familjeterapin som stimulerade familjeterapeuter att utveckla sin lekfulla sida.

Nedskärningar och korttidsprojekt

Inget ont som inte har något gott med sig. Medan många i den offentliga ekonomiska krisen på nittioalet drömde sig tillbaka till sjuttioalet med svällande landsting och kommuner, så gillade andra läget och undrade vad man kunde göra åt de ökande köerna till behandling. Korttidsprojekt utvecklades på skilda håll inom barnpsykiatri, projekt som stimulerade såväl terapeututveckling som metodutveckling. Margareta Carlborg gjorde en sammanställning av en del av dessa projekt, och där kunde man visa att det inte var metoden i sig som var avgörande, utan snarare hur man lyckades få fram ett medvetet teamsamarbete inom en stödjande organisation.

Upplösningstendenser och specificering

Som tidigare nämnts så utgick upplösningstendenser från filosofiska ståndpunkter ("det finns inga privilegierade berättelser") men konkurrensen kom också från annat håll. Familjeterapi är en relativt svår konst, och inte alla som till en början kände sig kallade skördade terapeutiska framgångar. Det blev på modet igen att börja skylla på patienterna. "Neuropsykiatri" lanserades som begrepp, en verksamhet där man retirerar från förändringsarbete till klassificering. Men, det måste nämnas, flera som startade där kom sedan tillbaka med specifika familjeorienterade behandlingsprogram. På det sättet utvecklades också en typisk nittioalstendens - från familjeterapins tidigare "one-school-fits-all" insåg man nu att specifika problem kräver specifika metoder. Typiskt för nittioalet var också den stora skugga som vilade över behandlingskonferenser. Ett tag var det så att inte ett fall kunde presenteras utan att "sexuella-övergrepps-hypotesen" vädrades. Samtidigt som medvetenheten om dess övergrepp var ett stort framsteg, så hade den på många håll effekten att terapeutiska ambitioner fick vika till förmån för utredande. Ängslan hos behandlare växte. Men igen, även här utvecklade man på sina håll specifika familjeterapeutiska interventioner.

Sammanfattningsvis

såg nittiotalet alltså en familjeterapi på bred front som erövrade område efter område, som började fördjupa sina vetenskapliga ambitioner och som började lösgöra sig från beroendet av utländska stilbildare. Samtidigt såg vi upplösningstendenser inifrån och en starkare konkurrens från andra paradig och andra psykoterapeutiska metoder.

Tjugohundratalet

För att antyda de olika riktningar som familjeterapin tagit under tjugohundratalet, låt mig bara skriva några nyckelord:

- Den specifika metodens betydelse eller gemensamma faktorer?
- Klientsamarbete och samtalsskattning
- Mobila familjeteam
- Breddning av familjeterapi vid ätstörning
- Multifamiljeterapi
- Privatiseringarnas betydelse för familjeterapin
- Stilbildarna dör och skolornas roll avtar
- KBT - konkurrent eller stimulator?
- De narrativa avvecklar familjen
- De nya epidemierna - självskadande, apati och hemmasittande
- Anknypningsteorins och affekternas återkomst

Referenser

Cederblad, M (1988) Artikel om familjeterapin i Sverige. SFT 1/88

Hansson, Kjell & Sundelin, Johan (red): Familjeterapi. Tillämpningar ur ett svenskt perspektiv. Studentlitteratur 1995.

Ringborg, M (2002) Familjeterapins historia i Sverige. SFT 2/2002 (Tror jag